ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 92, Mayıs 2019, s. 74-83

ISSN: 2148-2489 Doi Number: http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.14949

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
22.03.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
27.05.2019

Doç. Dr. Türkan ACAR
Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslam Sanatı
turkan.acar@usak.edu.tr

KURŞUNLU CAMİİ (ESKİGEDİZ/KÜTAHYA)

Öz

Kütahya ili, Gediz ilçesi, Eskigediz beldesinde tescilli on iki cami bulunmaktadır. Çoğunlukla ahşap tavanlı bu camiler içerisinde, Kurşunlu Camii, kare planlı, kübik gövdelidir. Yapı, pandantif geçişli bir kubbe ile örtülü harim, harimin kuzeyinde üç birimli bir son cemaat yeri ve minareden oluşmaktadır. Cami, Eskigediz'deki pek çok yapıda da olduğu gibi, 1970 yılında meydana gelen Gediz depreminde tahrip olmuş, kubbesi, duvarlarının büyük bölümü, son cemaat yeri ve minaresi çökmüştür. Tarihi eserlerde yapılacak dönem müdahaleleri ve onarımlar, yapının plan, malzeme ve süsleme detayları ile aslını korumalı ve herhangi bir yanılgıya sebep vermeden yapılmalıdır. 1970 depreminden sonra ibadete kapalı olan cami, onarım ilkelerine uygun şekilde 2008 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmış ve yeniden ibadete açılmıştır. Çalışmamızda yerinde incelenen Kurşunlu Camii, plan ve mimari özellikleri Sanat Tarihi metodolojisi ile tanıtılmış, benzer örneklerle karşılaştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kütahya, Eskigediz, Kurşunlu Camii, Cami, Kubbe.

KURŞUNLU MOSQUE (ESKİGEDİZ/KÜTAHYA)

Abstract

There are twelve mosques registered in Eskigediz town of Gediz, Kütahya. These mosques are mostly in wooden ceilings, Kurşunlu Mosque, square plan, cubic body. The building consists of a harem covered with a dome with a pendant transition, a final communion site with three units in the north of Harim and a minaret. As in many buildings in Eskigediz, the mosque was destroyed in the Gediz earthquake in 1970, and its dome, large part of the walls, the last communion site and the minaret collapsed. The period of interventions and repairs in historical monuments must be preserved with the details of the plan, material and decoration details of the building and should be done without causing any errors. The mosque, which was closed to worship after the earthquake in 1970, was repaired in 2008 by the General Directorate of Foundations and opened for worship again in accordance with the principles of repair. In this study, the Kurşunlu Mosque, plan and architectural features were examined with the Art History methodology and compared with similar samples.

Keywords: Kütahya, Eskigediz, Kurşunlu Mosque, Mosque, Dome.

Giriş:

Kurşunlu Camii, Kütahya İli, Gediz İlçesi, Eskigediz Kasabası, Kurtuluş Mahallesi, Kurşunlu Sokak, 20 LIV Pafta, 118 Ada, 1 Parsel'dedir. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan yapı, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 02.07.1992-2581 tarih ve kararı ile tescil edilmiştir. Beratına göre 1549 yılında inşa edilen caminin mimarı, Hamzaoğlu Mustafa'dır.

Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşiv dosyasında yer alan bilgilere göre cami, 1970 depreminde tahrip olmuş[1], kubbesi, son cemaat yeri ve minaresi çökmüştür. Caminin onarımı Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 25.05.2007 tarih ve 1944 sayılı kararıyla onaylanan projesine göre ihale edilmiş ve 2008 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilerek tekrar ibadete açılmıştır (2003-2010 Restorasyonlarımız: 2011: 637). Yapının Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivinde yer alan dosyasında onarım öncesini gösteren fotoğraflarda bugün yerinde olmayan inşa kitabesi de görülebilmektedir. Bu kitabede inşa tarihi olarak H.957/M.1549 yılı verilmiştir[2].

1Gediz, 1875, 1901, 1911, 1945 yıllarında sel, 1911 yılında yangın ve 1970 yılında geçirdiği deprem ile oldukça tahrip olmuş, 1970 depreminden sonra 05.08.1970 tarihinde 7/1164 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yerleşim, Simav karayolu üzerindeki Eskigediz'e 7 km mesafedeki "Karılar Pazarı" olarak anılan mevkie taşınmıştır. Eskigediz'in tarihçesi için bkz. Tuncel, 1977: 126; Pınar, 2004: 30-88; Eskigediz Belediyesi Tanıtım Kitapçığı (Tarih ve yazar belirtilmemiş): 3. 1970 depremi için bkz. Eriç-Bilgin-Bener-Sungur-Erer-Göçmen, 1970: 23-26; Özkan, 1984: 6-7.

2Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü personeline yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

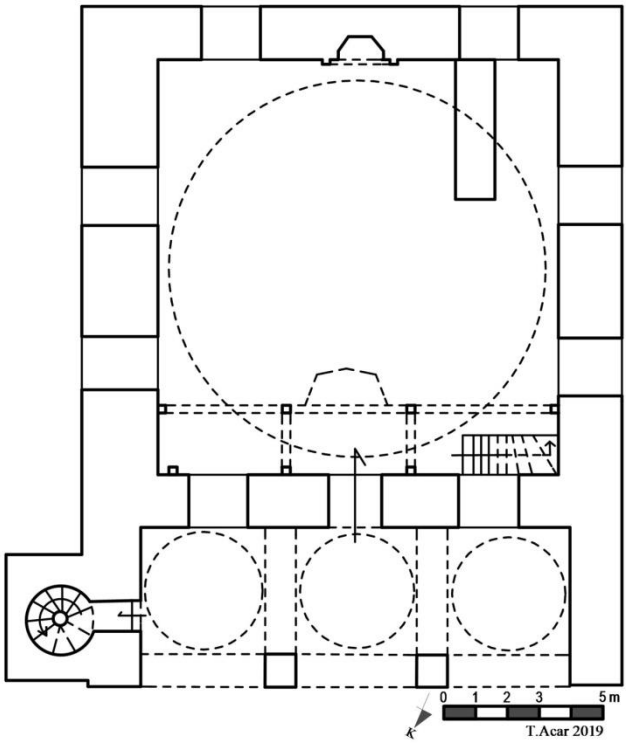

Çizim 1. Kurşunlu Camii. Plan[3].

Kurşunlu Camii, kare planlı kübik gövdeli harim, harimin kuzeyinde üç birimli bir son cemaat yeri ve minareden meydana gelmektedir. Yapının dış beden duvarlarında, minare kaidesinde ve kasnağın dışında düzgün kesme taş, iç duvarlarda kabayonu ve moloz taş, örtüye geçiş elemanlarında, örtü ve minare gövdesinde ise tuğla kullanılmıştır. 1970 depremi öncesinde caminin doğusunda bir hazire olduğu bilinmektedir[4]. Hazirenin parçalar halindeki şahideleri bugün caminin çevresinde sergilenmektedir.

[3]Çizim ve fotoğraflar yazara aittir. Arazi çalışmalarına katılan Dr. Öğr. Üyesi Sayın Elif Gürsoy'a, Kütahya Müftülüğü'ne ve cami görevlilerine teşekkür ederiz.
[4]Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün yapı ile ilgili arşiv dosyasında, restorasyon çalışmaları sonrasında kırık durumda tespit edilen mezar taşları raporlanmıştır.

Fotoğraf 1-3. Kurşunlu Camii. Kuzey ve Doğu Cephe.

Son cemaat yerinin kuzeydoğusunda yer alan minarenin kareye yakın dikdörtgen formlu kaidesi ve pabucu kesme taş, silindirik gövdesi, şerefesi ve peteği tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Şerefe altı kademeli silmelerle hareketlendirilmiştir. Silindirik formlu petek kurşun kaplı konik bir külah ile örtülüdür. Minareye son cemaat yerinin doğusunda yer alan giriş açıklığı ile ulaşılmaktadır. Minare yukarıda da belirtildiği üzere, 1970 depreminde yıkılmış, 2008 yılı restorasyonunda kaideden yukarısı yeniden inşa edilmiştir.

Fotoğraf 4-7. Kurşunlu Camii. Onarımın İzlerinin Görüldüğü Dış Beden Duvarlarından Detay ve Caminin Doğu Duvarı Boyunca Sergilenen Parçalar Halindeki Mezar Taşları.

Harimin kuzeyinde yer alan son cemaat yeri üç birimlidir. Mekanın doğu ve batı cepheleri dışa kapalı, kuzey cephesi ise üç kemer gözü ile dışarı açılmaktadır. Sivri şekilli kemerler, ortada kare kesitli iki payeye, doğu ve batıda ise duvarlara oturmaktadır. Payeler kesme taştandır. Son cemaat yerindeki üç birim geçişleri pandantiflerle sağlanan birer kubbe ile örtülüdür. Örtü ve geçişler sıvalı ve boyalıdır. Son cemaat yeri kuzey cephesinde, kemerlerde ve ayaklarda düzgün kesme taş, güney duvarında ise bir sıra kesme taşın birer tuğla ile kasetlendiği duvar örgüsündedir. 1970 depreminde yıkılan son cemaat yeri 2008 yılındaki restorasyonda yeniden inşa edilmiştir.

Harimin kuzey duvarı simetrik şekilde tasarlanmıştır. Ortada harime girişi sağlayan açıklık, açıklığın iki yanında da birer pencere yer almaktadır. Basık kemerli giriş ve cephe tamamen son onarımın eseridir.

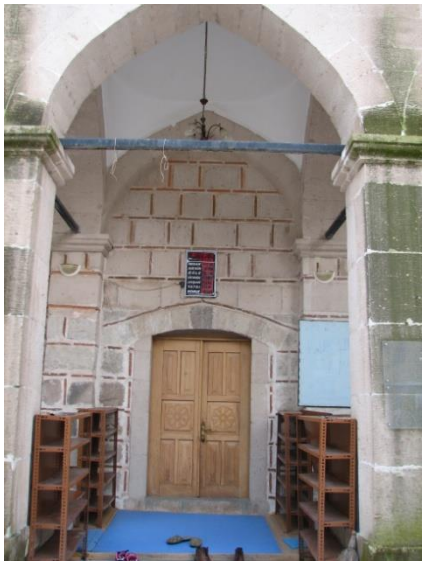

Fotoğraf 8-9. Kurşunlu Camii. Harim Girişi ile Harimin Kuzey Duvarı ve Kadınlar Mahfili.

Harimin kuzey duvarında yer alan açıklık ile kare planlı harime girilmektedir. Harimin kuzey duvarı boyunca ikisi serbest ikisi doğu ve batı duvarlarına bitişik ahşap desteklerle taşınan bir kadınlar mahfili yer almaktadır. Mahfilin ortasında mihraba doğru taşıntı yapan bir balkoncuk bulunmaktadır. 2008 yılındaki restorasyonda imal edilen ahşap mahfile, harimin kuzey-batı köşesinde yer alan merdivenlerle ulaşılmaktadır.

Harimin tüm duvarlarının alt kotunda ikişer, doğu, batı ve güney duvarlarında ise alt kottaki iki pencerenin ortasına gelecek şekilde tasarlanmış birer üst sıra penceresi yer almaktadır. Alt sıra pencereleri dikine dikdörtgen şekilli, üst sıra pencereleri ise yarım yuvarlak kemerlidir.

Fotoğraf 10-11. Kurşunlu Camii. Harimin Doğu ve Batı Duvarı.

Harimin güney duvarında yer alan mihrap nişi beş cephelidir. Niş kademeli sivri kemerli bir kavsara ile örtülüdür. Kesme taşlarla inşa edilen mihrapta herhangi bir bezeme yoktur. Mihrap yapıdaki minber, vaaz kürsüsü gibi pek çok elemanda da olduğu üzere 2008 yılındaki restorasyonda yapılmıştır[5].

[5]Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı kitapta, harimin güney duvarının neredeyse tamamının yıkık olduğu görülmektedir (2003-2010 Restorasyonlarımız: 2011: 637).

Fotoğraf 12-13. Kurşunlu Camii. Harimin Güney Duvarı ve Kubbe Geçişinden Detay.

Kurşunlu Camii'nde kare planlı harim geçişleri pandantiflerle sağlanan bir kubbe ile örtülüdür. Yapının iç beden duvarlarında da olduğu gibi, kubbe ve geçişler sıvalı ve boyalıdır. Harimde herhangi bir bezeme yoktur.

Yapıda bugün bir kitabe yoktur. Yukarıda da belirtildiği üzere Kütahya Koruma Kurulunda yer alan onarım öncesi için hazırlanan raporda, harimin girişi üzerinde H. 957/M. 1549 tarihli bir kitabenin yer aldığı bir fotoğraf bulunmaktadır. Kitabe bugün yerinde değildir. Kitabe, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde verilmiştir. Evliya Çelebi'nin eserinde ayrıca, Hacı Mustafa Camii'nin kurşunlu küçük bir cami olduğu ve mahkeme yakınlarında yer aldığı bilgileri de bulunmaktadır (Evliya Çelebi, 2017: 45). Özkan'da makalesinde aynı kitabeden bahsetmektedir. Ebced hesabıyla inşa tarihinin H. 957/M. 1549 yılı olduğunu ve banisinin de Hamzaoğlu Mustafa olduğunu belirtmektedir (Özkan, 1984: 7).

Mimari Özellikler ve Karşılaştırma

Kurşunlu Camii, tek kubbeyle örtülü kare planlı bir harim ile kuzeyindeki üç birimli son cemaat yeri ve kuzeydoğusundaki minareden oluşmaktadır.

Gök kubbe, güç ve iktidar gibi simgesel anlamlar taşıyan kubbe, İslam ve Türk mimarisinde bir örtü elemanı olarak yüzyıllardır kullanılmıştır. Kubbenin ilk defa kimler tarafından kullanıldığı bilinmemektedir. Tek kubbeli yapıların kökeni hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bazı araştırmacılar Orta-Asya Türk çadırlarını ve Uygur dönemi stupalarını (Cezar, 1977: 75) bazıları ise Sasani dönemi ateşgedelerini tek kubbeli yapıların kökeni olarak kabul etmektedir. Bu mescitlerin menşei, Türklerin Anadolu'ya gelmeden önceki yurtlarında gelişmiş olan kare planlı, tek kubbeli türbelerde aranmıştır (Dilaver, 1971: 17-28).

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra da kare planlı tek kubbeyle örtülü camiler inşa etmişlerdir. Karahanlılar ve Gazneliler döneminde inşa edilmiş tek kubbeli cami örneklerinden hiç biri günümüze ulaşamamıştır. Büyük Selçuklular döneminde ise bu plan şemasının uygulandığı cami örneklerine rastlanmaktadır. İsfahan Mescid-i Cuması (1080) (Yetkin, 1984: 45-46), Gülpayegan Mescid-i Cuması (1118) (Cezar, 1977: 358-362), Kazvin Mescid-i Cuması (1113) (Aslanapa, 1984: 62) gibi yapılar, bu uygulamanın ilk örnekleridir.

Anadolu Türk mimarisinde kare planlı gövdenin bir kubbe ile örtüldüğü plan şeması, ilk kez XIII. yüzyılda Konya ve çevresinde yoğunlaşan bazı mescitlerde görülmektedir (Dilaver, 1971; Aslanapa, 1991: 55-62). Bunların çoğunda, giriş cephelerine bitişik birer son cemaat yeri bulunmaktadır. Akşehir Taş Medrese Mescidi (1250) (Demiralp, 1996: 31, Şek.21) ve Konya

İnce Minareli Medrese Mescidi'nde (1260-1265) (Kuran, 1969: 54, Şek.24) iki birimli, Konya Sırçalı Mescit'te (XIII. yüzyılın ikinci yarısı) ve Alanya Akçebe Sultan Mescidi'nde (1230) (Aslanapa, 1991: 55, 60, Şek.24, 27) ise dışarısıyla bağlantıları kapı ve pencerelerle sağlanan, kapalı birer son cemaat yeri bulunmaktadır.

Beylikler Devri'nin en yaygın cami ve mescit tipi olan tek kubbeli örnekler, XIV- XV. yüzyıl Anadolusunun her bölgesinde görülür (Öney, 1989: 4). Özellikle, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren görülmeye başlanan bu camilerin bazılarında, Anadolu Selçuklu dönemi gelenekleri sürdürülmüştür. Bilecik Orhan Camii (XIV. yüzyıl birinci yarısı) (Ayverdi, 1966: 31, Res. 36), Balat İlyas Bey Camii (1404) (Durukan, 1988: 29, Şek.4) gibi bazı örneklerde son cemaat yeri yoktur. İznik Hacı Özbek Camii (1333) (Ayverdi, 1966: 164, Res. 222) ve Manisa İlyas Bey Mescidi (1362) (Öney, 1989: 6) gibi örneklerde, son cemaat yerinin yan duvarları dışa kapalıdır. Örneklerden bazılarında, son cemaat yeri yan duvarları üzerine birer pencere açılmıştır. Yan kenarları kapalı son cemaat yerlerinin bazıları iki birimli, bazıları ise üç birimlidir. Örtü olarak tonoz, kubbe ya da her ikisi birlikte kullanılmıştır.

Beylikler ve Osmanlı dönemi camilerinde, plan şeması ne olursa olsun, üç tarafı açık son cemaat yeri uygulamasının yaygınlaştığı görülür. Kastamonu İbni Neccar Camii (1353) (Kızıltan, 1958: 28, plan 2), İznik Mahmut Çelebi Camii (1442-43) (Ayverdi, 1989: 519, Res. 904) ve İstanbul Firuz Ağa Camii'nde (1490) (Yüksel, 1983: 250, Şek. 85) tek kubbeli kübik harim önünde, üç kenarı kemerlerle dışarı açılan, üç birimli birer son cemaat yeri vardır.

Eskigediz'de inceleme imkanı bulduğumuz, Gazanfer Ağa Camii/Ulu Camii'nde inşa malzemesi kesme taş iken, İsabey Camii, Salur Camii, Eminağa Camii, Hacı Kadir Camii ve Hacı Osman Camii'nde (Ahşap Mescid) bağdadi duvar tekniğindedir. Merkezi planlı Ulu Cami dışındaki diğer camiler ahşap tavanlıdır. İsabey Camii'nde ise ahşap tavanın merkezine bağdadi kubbe yerleştirilmiştir. Kütahya kent merkezinde yer alan Balıklı Camii (1237), Hıdırlık Mescidi (1243-44), Pekmezpazarı (Hacı Ahmet, Analcı, Analıca) Mescidi (1369), Kurşunlu Camii (1377-78), Süleyman Bey (Servi, Çatalçeşme) Mescidi (1381-82), Arslan Bey (Meydan) Camii (XV. yüzyılın ikinci çeyreği), Hisarbeyi Oğlu Mustafa (Saray) Camii (1487-88), Karagöz Ahmet Paşa Camii (1509-1512), Şengül Camii (Celal Efendi Mescidi) (XIV. yüzyılın ilk çeyreği), Lala Hüseyin Paşa Camii (1566-68), Hatuniye Camii (XVI. yüzyıl sonları), Yeşil Cami (Recep Ağa Mescidi) (1905-06) ve İshak Fakih Camii (1433-34) tek kubbeli camilerdendir. Kare planlı bu camilerden Balıklı Camii (1237), Kurşunlu Camii (1377-78), Arslan Bey (Meydan) Camii (XV. yüzyılın ikinci çeyreği), Hisarbeyi Oğlu Mustafa (Saray) Camii (1487-88) ve Hatuniye Camii'nin (XVI. yüzyıl sonları) giriş cephelerinde üç birimli; Karagöz Ahmet Paşa Camii (1509-1512), Lala Hüseyin Paşa Camii (1566-68) ve İshak Fakih Camii'nde (1433-34) beş birimli; Süleyman Bey (Servi, Çatalçeşme) Mescidi'nde de (1381-82) ahşap tavanlı birer son cemaat yeri bulunurken; Hıdırlık Mescidi (1243-44), Pekmezpazarı (Hacı Ahmet, Analcı, Analıca) Mescidi (1369), Şengül Camii (Celal Efendi Mescidi) (XIV. yüzyılın ilk çeyreği) ve Yeşil Cami (Recep Ağa Mescidi) (1905-06) de son cemaat yeri yoktur (Altun, 1981-1982: 216-230, 238-263, 275-279, 306-311, Plan 6-10, 12-17, 24, 32a, Res. 6-10, 12-17, 24, 32).

Kurşunlu Camii, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2008 yılındaki restorasyon çalışmasından önce ibadete kapalıydı. 1970 depreminde son cemaat yeri kemerleri, örtüleri ve duvarlarının büyük bölümü yıkılmıştı. Son cemaat yeri bugün tamamen yenilenmiştir. Harim kuzey girişi ve girişin iki yanındaki pencere açıklıkları da son cemaat yeri gibi yenilenmiştir. Aynı durum minare ve harim duvarlarının üst kesimi ve mihrap için de geçerlidir. Kaideden yukarısı yıkık olan

minare, güney cephesi neredeyse tamamen yıkık olan harimde duvarlar ve mihrap 2008 yılındaki onarımda yeniden inşa edilmiştir. Yapının dış beden duvarlarının alt kotu özgün taş örgüsünde iken yıkılan üst kot kesme taşlarla tamamlanmıştır. Özgün duvar örgüsü, yer yer tuğla hatıllı kabayonu ve moloz taştan yığma sistemdedir.

Kurşunlu Camii'nin içinde ve dışında herhangi bir bezeme yoktur.

Sonuç olarak, tarihi eserlerde yapılan restorasyon çalışmalarının kanun ve yönetmelikler çerçevesinde, uzman kişilerin denetiminde, eserlerin özgününü koruyarak yapılıp bu çalışmaların dıştan da algılanabilir olması yapıyı inceleyecek araştırmacıların bu izleri görmeleri bakımından önemlidir. Bu bağlamda Eskigediz Kasabası'nda tescilli on iki cami içerisinde tek kubbeli cami örneği olarak karşımıza çıkan Kurşunlu Camii, 1970 depremi sonrasında aslına uygun şekilde onarım görmüş ve yeniden ayağa kaldırılıp ibadete açılmış örnek yapılardan biridir.

KAYNAKLAR

Aslanapa, Oktay, (1984), Türk Sanatı, I-II, Kervam Yayınları, İstanbul.

Aslanapa, Oktay, (1991), Anadolu'da İlk Türk Mimarisi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, (1966), İstanbul Mi'mari Çağının Menşe'i, Osmanlı Mimarisi'nin İlk Devri (1230-1402), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, (1989), Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Cezar, Mustafa, (1977), Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Demiralp, Yekta, (1996), Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Dilaver, Sadi (1971), "Anadolu'da Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi", Sanat Tarihi Yıllığı, S. IV, İstanbul, s.17-28.

Durukan, Aynur, (1988), Balat İlyas Bey Camii, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara.

Erinç, S., Bilgin, T.,Bener, M., Sungur, K., Erer, S., Göçmen, K., (1970), Gediz Depremi (Tatbiki Jeomorfolojik Etüd). İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yay. No: 1520, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 60, İstanbul.

Eskigediz Belediyesi Tanıtım Kitapçığı (yazar ve tarih belirtilmemiş). Kütahya.

Evliyâ Çelebi, (2017), Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine, 9. Kitap/1. Cilt, (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Kızıltan, Ali, (1958), Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescidler, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1958.

Kuran, Aptullah, (1969), Anadolu Medreseleri, I, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları Ankara.

Öney, Gönül, (1989), Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. Yüzyıl (1300-1453), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Özkan, Erol, (1984), Gediz'de Türk Mimarisi, Pirelli Dergisi, Yıl: 20, S. 241 (Ekim 1984), s. 6-7.

Pınar, Mehmet, (2004). Çağlar Boyunca Gediz. Eskigediz Belediyesi Yayınları.

Tuncel, Metin, (1977). "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not". İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, S. 20-21, İstanbul, s. 119-128.

2003-2010 Restorasyonlarımız (2011), Cilt II, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Yetkin, Suut Kemal, (1984), İslam Ülkelerinde Sanat, Cem Yayınevi, İstanbul.

Yüksel, İ. Aydın, (1983), Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Selim Devri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.